

A KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM
filmhá-sorozatából

22.

E Ö T V Ö S J Ó Z S E F

/1813 - 1871/

Készült: 1952. évben.

1. kép. Eötvös József fényképe a 60-as évekből.

Eötvös József, a magyar kritikai-realista regényírás első jelentős képviselője, 1813 szeptember 3-án született Budán, főnemesi családból. Apja, Eötvös Ignác, a bécsi udvarhoz hű, aulikus gondolkodású főúr volt. Édesanyja: Lilien Anna főúri családból származott.

2. kép. Buda és Pest látképe a XIX. század elején. /Petrich András metszete/.

Eötvös e tájon töltötte gyermekkorát s a szülői házban olyan szellemben nevelték, ami távol állott a XIX. sz. első negyedének reformtörekvéseitől.

3. kép. A budai gimnázium képe a XIX. század végén.

A fiatal Eötvös gimnáziumi tanulmányait a budai gimnáziumban kezdte meg. Feljegyezték, hogy apja révén annyira Bécshez-hű magatartású diák hírében állott, hogy osztálytársai nem akartak melléje ülni. Szerencsére a fiatal Eötvös egy igen haladó-gondolkodású nevelő kezébe került, aki gondolkodását, világnézetét helyes, haladó irányba terelte. Ez a nevelő Pruzsinszky József volt, aki részt vett a Martinovics-féle összeesküvésben s mint magyar jakobinus börtönt is szenvedett.

4. kép. Martinovics és társainak kivégzése a Vérmezőn. /Egykoru szemtanu vízfestménye után./

Az irodalomtörténet megőrzött egy kis jelenetet, amely jól érzékelteti, hogy milyen hatást tehetett Pruzsinszky a fiatal Eötvösre, aki bizalommal és szeretettel viseltetett iránta. A Vérmezőn sétáltak s a nevelő megállt a mezőn egymást keresztben metsző gyalogutaknál s így szólt tanítványához: "ITT öt becsületes magyar hazafit végeztek ki; senki isem állított emléket nekik, de a néplábai akaratlanul is keresztet tapostak itt a mezőn. Majd eljön az idő, amikor ezek az emberek is emléket fognak kapni, de ez az emlék egy akasztófa lesz, melyre fel fogják akasztani az afféle embereket, amilyen egyszer majd tebeled is lesz." De Eötvös utja másfelé vezetett. Nem lépett aulikus, jobbágyokkal kegyetlenkedő apja örökébe. /A Pedagógus Továbbképzés jegyzetéből/

5. kép. Szalay László történetíró /1813-1864/, egyetemi tanár, centralista-reformer politikus, Eötvös legjobb barátja.

Szalay László /1813-1864/ Eötvös iskolatársa volt a diákkori barátságuk a sirig tartott. A pesti egyetem első évén, /ami megfelel a mostani ált. gimn. III. osztályának/ mélyült el a barátságuk. Barátságuk első idejéből jegyzi fel az irodalomtörténet a következő esetet: "Egy nap Szalay telt utitáskával rohant Eötvöshöz s a Margitszigetre hívta. Átesolnakáztván, Szalay egy rejtkehelyet kutatott ki s letelepedvén, utitáskájából egy csomó ujságot vett elő, melyekben részletesen le volt írva a júliusi forradalom. Mohón olvasták végig. Ekkor Szalay lelkesen felkiáltott: "Barátom! Üritsünk egy poharat a nemzetek szabadságára! Ezzel poharakat és egy üveg pezsgőt vett elő a táskából s a két ifju órákig ült ott egyedül, a nagy eseményről beszélgetve."
/A Pedagógus Továbbképzés anyagából; 1952. január-február jegyzet./

6. kép. Horvát István /1784-1846/, Az Országos Széchenyi Könyvtár-igazgatója, egyetemi tanár, Eötvös tanára a pesti Egyetemen.

Horvát István 1823-tól a pesti Egyetemen tanára volt a Eötvös hálás kegyelettel emlékezett meg róla, mint olyan tanárról, akitől hazaszeretetet és a magyar nyelv iránt való rajongást tanult. Eötvös csak e két érzést vette át Horvát István tanításából és nem követte példáját annak kritikátlan és tudománytalan nyelvészeti sovinizmusában.

7. kép. Kazinczy Ferenc /1759-1831/, akit 1828-ban Eötvös, mint fiatal író lelkesen köszöntött Pesten. /Ender János olajfestménye 1828-ból./

Eötvös már fiatal korában bekapcsolódott az irodalmi életbe. Felkereste budai magányában Virág Benedeket, a költőtudóst és 1828-ban, amikor Kazinczy feljött Pestre, mint az Akadémia alapszabályait készítő bizottság tagja, Eötvös is, fiatal írotársaival, az Auróra kör tagjaival lelkesen üdvözölte a széphalmi irodalmi vezért. Kazinczy meghatva fogadta Eötvös köszöntését. Szép jövőt jósolt neki. Utolsó művét, a "Pannónhalmi Utazást" Eötvösnek ajánlotta, ilyen szavak kíséretében "Légy, akit várunk!"

8. kép. Eötvös a Kazinczy születésének 100. évfordulóján rendezett ünnepségen a Nemzeti Múzeum dísztermében 1859. október 27-én. /Egykoru könyomat után/.

Eötvös Kazinczy halála után is hálás tisztelettel ápolta a nyelvújítási mozgalom vezérének emlékét. A Kazinczy születésének 100. évfordulójára rendezett ünnepségen, 1859. október 27-én, mint a Kisfaludy Társaság elnöke vett részt, a Nemzeti Múzeum dísztermében. Képünk egykoru könyomat után készült.

9. kép. Az országgyűlés épülete Pozsonyban a XIX. század harmincas éveiben.

Eötvös 1833-ban ügyvédi oklevelet szerzett. 1834-ben Fehérmege aljegyzője. Edesapja elviszi a pozsonyi országgyűlésre. Képünk az országgyűlés épületét mutatja be abban az időben, amikor Eötvös Pozsonyban járt.

10. kép. A pozsonyi országgyűlés.

A pozsonyi országgyűlés, ahol Eötvös 1832-ben megismerkedett Kölcseyvel, Széchenyivel, Kossuthtal, Deákkal, Wesselényivel.

11. kép. "Az örökös megváltás tárgyában" mondott Kölcsey beszéd egykoru kézirat másolata. Eötvös hallotta ezt a beszédet a pozsonyi országgyűlésen.

Eötvösre nagy hatást gyakorolt Kölcsey szónoki tehetsége és haladó megnyilatkozásai. Barátságot kötött a nagy szónokkal. Csodálattal tekintett a Himnusz költőjére.

12. kép. Eötvös első irásának első kiadása: "A kritikus apetheozisa".

Ez az írás a "Conversations Lexikon per" néven ismeretes kritikai tollharccal kapcsolatban jelent meg Eötvös tollából. Az író ebben a megnyilatkozásában tévesen Bajza ellen szólalt meg.

13. kép. Eötvös első két drámai alkotása: "A házasulók" c. vígjáték /1833/, és a "Bosszu" c. iambusos tragédia. /1834./

Eötvös első írásai közül való két kevésbé sikerült drámai kísérlet, amelyeknek első kiadását mutatja be képünk.

14. kép. Victor Hugo "Angelo" c. drámájának fordítása Eötvöstől. /Első kiadás 1836/ és Victor Hugo /Bonnat festménye után./

Eötvös 1836-37-ben külföldi utazást tesz. Bejárja Svájcot, Németországot, Angliát, Franciaországot. Franciaországi élményei, tanulmányai hatására fordítja le Victor Hugo "Angele" c. romantikus drámáját. A fordításhoz előszót írt "A francia drámai irodalom és Victor Hugo" címmel. Ebben kifejtette nézeteit az irodalom feladatairól, Hugot azért értékeli, mert: "Nem tetszeni, használni vala Hugo Victor célja és ő elérte azt. Felette szent, felette nagy volt neki a poézis, mintsem, hogy játékként célnak tartaná: neki eszköz vala, melyet használt, hogy népét erősitse s az erő, erény, igazság az, mit keresett, mit feltalált és azért fog élni, legnagyobb tanuja korának."

Ez a tanulmány tehát Eötvös írói öntudatosodásának döntő bizonyítéka. Ebből már az is következik, hogy ellene volt az irodalom öncélúságának.

15. kép.

Vetített szöveg:

1838-ban nagyarányu árviz pusztított Pesten. A mentési munkálatokban Eötvös maga is részt vett. Következő képeink néhány, egykoru metszet nyomán a pesti árvizet mutatják be. Az árviz kárt tett a Heckenast könyvkiadó nyomdájában is. Heckenast felsegítésére adták ki a magyar írók 1838-ban az "Árvizkönyvet", amelyben megjelent Eötvös első regénye: "Karthausi". Az "Árvizkönyvet" Eötvös szerkesztette.

16. kép. A Széna-piac /mai Kálvin tér/ az 1838-i pesti árviz idején. /egykoru könyvomat./

17. kép. Az Üllői-ut belső része 1838-ban a pesti árviz idején.
/Egykoru könyvomat Klette Károly rajza után./

18. kép. A "Budapesti Árvizkönyv" címlapja.

Külföldi útja után, amelynek során élményeket szerzett francia tárgy első regényéhez, Eötvös Pesten telepedett le. Az "Árvizkönyvben" kiadott regényét az olvasóközönség tetszéssel fogadta.

19. kép. A "Budapesti Szemle" első évfolyamának címlapja. /1840./

Eötvös Pesten az országgyűlésen a "felsőházi" ellenzék soraiban foglalt helyet. Centralista-reformer politikát folytatott és felszólalt a szólásszabadság, a zsidók egyenjogusítása érdekében. 1840-ben Szalay Lászlóval együtt megindította a Budapesti Szemlét, amelyben két tanulmányát közölte: 1./ A szegénység Islandban, 2./ A zsidók emancipációja.

20. kép. Eötvös egyetlen szatirikus vigjátéka 1946-ban megjelent kiadásának címlapja.

Eötvös egy szatirikus vigjátékot írt "Éljen az egyenlőség" címmel. Ebben a liberális jelszavakat hangoztató, de valójában maradi reakciós gondolkodású emberekről rántja le a leplet.

21. kép. Eötvös "Kelet népe és Pesti Hírlap" című röpiratának első kiadása. /1841/

1841-ben Eötvös fenti címmel röpiratot adott ki, amelyben Kossuthot védte Széchenyinek "Kelet népe" c. támadása ellen.

22. kép. Eötvös családja. /Kép 1849-ből/

Eötvös 1842-ben megházasodott. Feleségül vette Rosty Ágnest, akitől egy gyermeke is született, a későbbi világhírű fizikus, Eötvös Lóránd.

23. kép. "A falu jegyzője" első kiadásának címlapja /1845./

A magyar kritikai -realista regényírás első jelentős alkotása Eötvös József "A falu jegyzője" c. regénye. Értékelését lásd az Ált.Gimn. Irodalomtörténet III.o. tankönyvben/ A regényt Eötvös Pulszky Ferencnek, a centralista párt egyik vezetőjének ajánlotta. Német fordítása már 1846-ban megjelent /Majláth János fordításában/; 1855-ben pedig Helfy Ignác olasz nyelvre fordította le.

24. kép. Szigeti József "Viola, vagy alföldi haramia" c. népszínműve Eötvös "A falu jegyzője" c. regényéből merítette tárgyát. A népszínmű első kiadásának címlapja /1846./

Eötvös regényének irányzatos, haladó-mondanivalóját a népszínmű áldemokratizmusával "csapta agyon", gyengítette Szigeti József.

25. kép. A pesti Hírlap egyik 1844-i évfolyambeli száma.

Az ajság ebben az időben Eötvös centralista politikájának szócsöve volt.

26. kép. Eötvös "Reform" c. cikksorozatának első, lipcsei kiadása 1846-ból.

Eötvös a Pesti Hirlapban közölt centralista-reformer cikksorozatát "Reform" címmel könyvalakban is kiadta 1846-ban Lipcsében.

27. kép. Eötvös "Magyarország 1514-ben" c. regényének első kiadása 1847-ből.

Eötvös a negyvenes években többször is felszólalt a jobbágyság érdekében. A galíciai események hatására azonban még határozottabban mutatott rá az elnyomott jobbágyság helyzetének tarthatatlanságára. "Magyarország 1514-ben" című regényének /1847/ tárgya a Dózsa-féle parasztháború. Ez az első magyar történelmi regény, amely egy korszak társadalmi ellentéteit, az osztályok harcát reálisan ábrázolja. Képünk a regény első kiadásának címlapját ábrázolja.

28. kép. Eötvös történelmi regényének megjelenési évében /1847/ a Kisfaludy Társaság elnöke lett. Képünk a Kisfaludy Társaság tagjait ábrázolja 1861-ben. Felül középen Eötvös József képe látható.

Eötvöst már 1835-ben levelező tagjává választotta az Akadémia. 1847-ben pedig őt választották meg a Kisfaludy Társaság elnökévé.

29. kép. Az országgyűlés megnyitása Pesten 1848 július 5.-én. Eötvös, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter vett részt ezen a megnyitón.

Eötvös résztvett az első felelős magyar minisztériumban, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter. Képünk az országgyűlés ünnepélyes megnyitását ábrázolja 1848 július 5.-én. A történelmi esemény színhelye a Nemzeti Múzeum díszterme volt. Eötvös az emelvényen látható a Batthyány-kormány tagjai között.

30. kép. München látképe a XIX. sz. második felében.

Eötvös 1848-őszén elhagyta Magyarországot s Münchenben telepedett le. Ezzel a tettevel kettétörte szépen alakuló reformer-politikus pályáját. 1851-ig tartózkodott Eötvös Münchenben. Nagyrészt itt írta magyar és német nyelven legterjedelmesebb politikai tanulmányát. "A XIX.sz. uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra". /1851./

31. kép. "A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra" című kétkötetes politikai tanulmány első magyar kiadásának címlapja /1851/.

Eötvös nagyrészt külföldön írta ezt az állambölcséleti munkát. Ebben a szabadság, egyenlőség és a testvériség helyett egyre jobban előretörő nemzetiség eszméjének értelmét és ellentmondásait fejtegeti. A szocializmust itt a Marx előtti utópisták és Marx burzsoá kritikusai szemével itéli meg.

32. kép. "A nővérek" című regény első kiadásának címlapja.

Eötvös írói és politikai pályájában megtorpant a szabadságharc után. 1849 után sohasem találta meg többé előző korszakának harcos, tiszta hangját és sohasem jutott el a realista ábrázolásának arra a magaslatára, amelynek nagy példáit maga teremtette meg a szabadságharc előtt írt két nagy regényében. Ennek a megtorpanásnak be-

szédes bizonyítéka "A nővérek" c. regénye.

33. kép. Deák Ferenc 1861-ben.

Eötvös politikai megalkuvásának egyik bizonyítéka 1861-i szereplése, amikor is nyíltan Deák Ferenc kiegyezéssel politikája mellett foglalt állást.

34. kép. Az országgyűlés 1867-i ülése a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, ahol Eötvös, mint másodsor kinevezett vallás- és közoktatásügyi miniszter vett részt.

1867-ben, a kiegyezéskor, Eötvös újból vallás- és közoktatásügyi miniszter lett Andrássy Gyula kormányában. Négy évig, haláláig, /1871/ volt másodsor miniszter. Nevéhez fűződik az 1868: XVIII. törvénycikk, a zsidók emancipációja, a nemzetiségi kérdés problémáinak felvetése.

35. kép. A Magyar Tudományos Akadémia fényképe a XIX. század végéről.

Eötvös jelentős szerepet vitt a Tudományos Akadémia életében. 1835-ben levelező tagja, 1839-ben tiszteleti tagja, 1855-ben másodelnöke, 1866-ban pedig elnöke az Akadémiának. Itt mondotta nagyszerű emlékbeszédeit Kölcsey, Körösi Csoma Sándor, Vörösmarty Kazinczy, Széchenyi felett.

36. kép. Eötvös József kézírása.

Képünk a nagy író kézírását ábrázolja. /"Magyar élet" c. munkájának bevezetése./

37. kép. Trefort Ágoston /1817-1888/, Eötvös barátja és utódja a közoktatásügyi miniszterségben.

Trefort Ágostont fiatalkori barátság fűzte Eötvöshöz. Együtt ment vele külföldre s ugyancsak vele együtt indította meg 1863-ban a "Politikai Hetilap" c. lapot.

38. kép. Eötvös síremléke Ercsiben.

1871. február 2-án, 58 éves korában halt meg Eötvös Budapesten. A képviselőházban Deák Ferenc mondotta a gyászbeszédet. Ercsiben temették el. Képünk síremlékét ábrázolja.

39. kép. Eötvös József szobra Budapesten /Huszár Adolf alkotása 1879./

40. kép. Eötvös Lóránd, a világhírű fizikus. Eötvös József fia.

Az Eötvös család nevét nemcsak az író művei, hanem Eötvös József fia: Lóránd, a világhírű fizikus is fenntartja az utókor számára.

41. kép. "A falu jegyzője" és "Magyarország 1514-ben" c. regények 1952-ben megjelent kiadása.

A magyar kritikai realizmus első jelentős alkotását megbecsüli a magyar nép. Képünk a felszabadulás után méltó formában kiadott mű címlapját ábrázolja.

56.12809